

Вольська Г.К.

УДК 338.65

ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Актуальність. На сьогодні основним завданням України є глибоке коригування економіки, мета якого – не просто економічне зростання, а набуття ним соціальної природи як основи стабільного економічного росту. Труднощі становлення ринкових відносин пов'язані з процесами зниження рівня НТП в Україні, який повинен бути головним фактором підвищення інноваційності вітчизняних підприємств. Обговорюючи проблему необхідності активізації інноваційного сектора економіки, слід зазначити, що в останні роки урядом прийнято багато постанов та рішень, державних програм, спрямованих на підвищення інноваційної результативності підприємств, однак більшість з них не вдалося реалізувати в повному обсязі в реальній економіці. В цих умовах виникають економічні суперечності між інтересами держави та підприємствами, орієнтованими на інноваційний шлях розвитку, розв'язання яких потребує ґрунтовних досліджень.

У науковій літературі питання інноваційного розвитку економіки (Л.І. Федулова, Ю.М. Бажал, М.В. Гаман [2]), проблеми інноваційного розвитку на мікрорівні (О.Є. Кузьмін [4], М.В. Стадник, М.А. Йохна), питання інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку (М.І. Крупка, С.В. Онишко), екологічні аспекти інноваційного розвитку (В.Г. Божкова, С.М. Ілляшенко [3]) досить ґрунтовно висвітлені у працях відомих вчених-економістів. Разом з тим багато питань, пов'язаних з дослідженням факторів інноваційного розвитку промислових підприємств в Україні, потребують поглибленого вивчення.

Узагальнення аналітично-статистичних джерел інформації дозволяє нам поділити фактори інноваційного розвитку підприємств на зовнішні та внутрішні, що формують інноваційне середовище.

Інноваційне середовище – середовище, що склалося за певних соціально-економічних, організаційно-правових і політичних чинників, що забезпечують або гальмують розвиток інноваційної діяльності. Зовнішнє середовище – сукупність господарюючих суб'єктів і рушійних сил, що впливають на інноваційну діяльність через елементи макросередовища. Внутрішнє середовище – сукупність активних суб'єктів і сил, що діють на можливість підприємства встановлювати і підтримувати з цільовими клієнтами відносини успішного співробітництва.

Внутрішні фактори, що впливають на інноваційну діяльність промислового підприємства: наукоємність виробництва та наявність дослідницьких та дослідно-конструкторських підрозділів і експериментальних виробництв; ступінь глибини переробки первинної сировини; рівень одержуваної доданої вартості; тривалість виробничого циклу; тривалість обігу; наявність безперервних виробництв; тип виробництва на окремо взятому підприємстві галузі (масове, великосерійне чи мілкосерійне); вплив факторів сезонності на виробничу активність галузі; енергоємність виробництва; фондомісткість; технічний рівень виробництва; рівень якості продукції; наявність екологічно-шкідливих виробництв; знос обладнання та основних фондів; рівень диверсифікації виробництва в галузі; рівень кваліфікації працівників; наближеність до споживчого ринку.

Зовнішнє середовище розглядається як сукупність двох відносно самостійних підсистем: макрооточення і безпосереднього оточення. Тому всі фактори зовнішнього середовища можна об'єднати в дві групи: 1) ті, що безпосередньо впливають на роботу підприємства (постачальники, споживачі, конкуренти і різні посередники); 2) ті, що побічно впливають на роботу підприємства (стан економіки, НТП, політичні, демографічні, природні та ін.).

Макрооточення створює загальні умови середовища функціонування підприємства. У більшості випадків макрооточення не носить специфічного характеру по відношенню до окремо взятої фірми. Однак ступінь впливу його стану на інноваційну діяльність фірм неоднакова. Це пов'язано з відмінностями як у сферах їхньої діяльності, так і у внутрішньому потенціалі.

Аналізуючи перераховані компоненти зовнішнього середовища потрібно мати на увазі:

1) сильний взаємовплив всіх компонентів, тому їх аналіз повинен проводитися системно з відстеженням впливу змін одне на одного.

2) ступінь впливу окремих складових на різні підприємства, адже ступінь впливу може проявлятися по різному, в залежності від розмірів підприємства, його галузевої приналежності та територіального розташування.

Однак в процесі управління зовнішнім середовищем можуть виникати наступні проблеми: складність – число факторів, на які підприємство зобов'язане реагувати з метою свого виживання і рівень варіацій кожного фактора; рухливість (динамічність) – швидкість з якою відбуваються зміни в середовищі; невизначеність – залежить від кількості і точності інформації, якою володіє підприємство з приводу конкретного фактора зовнішнього середовища; взаємопов'язаність – рівень сили, з якою зміни одного фактора впливають на інші фактори зовнішнього середовища.

Основні вимоги, що пред'являються мінливим зовнішнім середовищем до підприємства є наступними: зменшення розмірів, реорганізація, постійне відстеження ситуації в зовнішньому середовищі, негайна реакція на зміну подій в зовнішньому середовищі.

Основна увага зосереджена нами на вивченні економічних, екологічних та соціальних факторів інноваційного розвитку підприємств України.

Економічні фактори узагальнюють вплив грошово-кредитних, бюджетно-податкових, амортизаційних важелів інноваційного розвитку промислових підприємств і мають важливий позитивний вплив при переході від фіскальної орієнтації до стимулюючих механізмів економічного зростання. Не менш важливими є соціальні фактори інноваційного розвитку. Так, за даними дослідження українського бізнесу ООН 49,1% підприємств взагалі не відслідковують соціальні наслідки інноваційного розвитку, час від часу

це роблять 29,4% підприємств і лише 5,3% – використовують для оцінки чіткі показники [6]. Причому, як правило, це показники впливу діяльності підприємства на оточуюче середовище. Як свідчить зарубіжний досвід, питанням корпоративної соціальної відповідальності бізнесу надається значна увага. Наприклад, у Франції діє закон, згідно з яким кожна публічна компанія, яка розміщує свої акції на біржі, зобов'язана звітуватися по соціальних програмах та соціальних наслідках інноваційної діяльності. Цей закон призначений для заохочення компаній до соціальної відповідальності, а також для контролю достовірності розповсюджуваних ними даних [6]. Що ж до України, то вміння визначати соціальні наслідки інноваційного розвитку набувають особливої актуальності. З економічної точки зору стабільний розвиток підприємств означає їх суспільну значущість: по-перше, в аспекті продукції, що виготовляється, а по-друге, в формуванні доходів бюджетів усіх рівнів через податкову систему. Гарантії зайнятості, забезпечення відтворення певної кількості робочих місць, створення передумов матеріального забезпечення працівників (у перспективі їх пенсійного забезпечення) зумовлюють розуміння стабільності розвитку підприємств з соціальної точки зору. Виходячи з викладеного можна констатувати, що інноваційний розвиток підприємств повинен забезпечувати економічне зростання та набуття ним соціальної природи.

Особливістю попереднього інноваційного розвитку було те, що інтервал між моментом впровадження новачки і наступним розбалансуванням був досить тривалий, що дозволяло суспільству плавно, за допомогою серії уточнюючих, коригувальних інновацій, типізувати нововведення. Суспільство як би адаптувалося після інноваційного прориву, регулювало новий параметр порядку і до тих пір, поки процес адаптації суспільства до нововведення не буде завершено – нової епохальної інновації не відбувалося. За короткими і бурхливими періодами нововведень завжди йшли тривалі стадії суспільної стабілізації, коригування інновації, її дифузії і перехід до подальших періодів рівномірного і тривалого розвитку.

Однак з початку ХХ століття інтервал періодичності базових інновацій став постійно скорочуватися. В сучасних умовах високої урбанізації, динаміки і ускладнення світу відкриття почали вибухати несподіваними кумулятивними ефектами, інноваційні хвилі нашаровуються, переплітаються не залишаючи часу на адаптацію до них. Постіндустріальний розвиток характеризується порушенням ритміки, подвоєнням, потроєнням циклів, відходом у поза критичні області та переходами на нові непередбачені динамічні гілки розвитку.

Особливістю ж сучасного розвитку є те, що інноваційна зміна в будь-якому громадському секторі неодмінно викликає резонансне збудження по всій суспільній системі, навіть у тих сферах, де інновації передчасні або навіть неможливі. Сьогодні генерація новачки відбувається швидше, ніж вчені роблять відкриття, а громадська думка не встигає їх оцінювати. І ця обставина має дуже серйозні наслідки як в організації соціального життя, так і господарської діяльності економічних суб'єктів, тому, що далеко не всі сфери людської діяльності потребують інноваційного оновлення. Є сфери виробничої діяльності, в яких життя налагоджено, тренди і траєкторії розвитку визначені, управління здійснюється за певним стереотипом на принципах зворотного негативного зв'язку. Головним в організації цієї діяльності є утримання стійкості за допомогою дотримання нормативів і стандартів. Якщо ж і виникають проблеми розвитку цієї сфери, то вони потребують оптимізації, реформування, в крайньому випадку, реінжинерінгу. До інновацій необхідно ставитися з крайньою обережністю. Адже будь-яке, навіть локальне нововведення, неодмінно тягне за собою віяло системних наслідків.

Сучасна проблема інноваційного розвитку полягає в тому, що здатність людини до інноваційної діяльності виявилася значно вище традиційних способів людства підтримувати стабільність і стійкість своїх організаційних структур.

Проте вже у ХХІ ст. розвиток науки і техніки буде не метою, а засобом соціально-економічного розвитку країн. Багато дослідників схильні вважати, що майбутнє людства пов'язано не з технотронним суспільством, а з гуманістичним суспільством, яке ґрунтуватиметься на гідності, знаннях, свободі особи. У процесі становлення гуманістичного суспільства має здійснюватися переорієнтування суспільства з виробництва матеріальних благ на виробництво духовних цінностей. Тому одним з головних завдань суспільства гуманізму є виробництво знань. На користь цієї тези говорить той факт, що, наприклад, у промислово розвинених країнах накопичення людського капіталу до кінця ХХ ст. у 3-4 рази перевищило накопичення капіталу в матеріально-речовинній формі; значно зросли витрати на будівництво нових музеїв, бібліотек, театрів, спортивних споруджень.

Інноваційна діяльність підприємства повинна враховувати особливості тієї галузі, до якої воно належить. На формування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні впливають як позитивні так і негативні чинники. До негативних чинників віднесемо: відсутність коштів для фінансування інноваційно-інвестиційних проектів; застарілість матеріально-технічної бази; правові обмеження податкового, антимонопольного, патентно-ліцензійного характеру тощо. Позитивними (тобто спонукальними) чинниками формування інноваційної діяльності можна вважати: сформоване конкурентне середовище; державна підтримка інновацій.

Інноваційна діяльність формує конкретну інноваційну модель підприємства. Сучасна ж ринкова модель економіки повинна базуватися на інноваційному типі розвитку, для якого характерні: інтелектуалізація виробничої діяльності; використання високих інформаційних технологій; екологічність; творчість кадрів; добробут населення.

Необхідність створення системи оцінки рівня інноваційності діяльності промислових підприємств в Україні надзвичайно актуальна. Основними причинами цього, на думку більшості вчених є: незавершеність і нелогічність проведених економічних перетворень; слабкість ринкових інструментів економіки; збереження економічних відносин із зовнішнім світом, що базуються на імпорті високотехнологічного устаткування, машин, товарів народного споживання.

Цей перелік ми можемо доповнити такими обставинами: відсутність на всіх рівнях управління систем менеджменту, орієнтованих на підвищення якості продукції, соціальний розвиток, конкурентоспроможність підприємств; орієнтація розвитку української економіки не на стабілізацію інноваційної діяльності, а на чинники виробництва та інвестицій.

При цьому не враховується, що чинники виробництва та інвестицій мають бути не метою функціонування соціально-економічних систем, а засобом інноваційної діяльності та підвищення за рахунок цього темпів економічного зростання. Говорячи про передумови оцінки рівня інноваційності діяльності підприємства слід зазначити, що характер і вираженість наслідків інновацій залежить від групи, до якої вони належать.

У групі технічних інновацій виділяються інновації у виробничому процесі (технічні) і продуктові. У деяких випадках інновації в продуктах можуть виявитися неможливими без змін в існуючих методах виробництва, що ж стосується інновацій у виробничому процесі, то вони можуть примушувати до змін у структурі виробництва. Більше того, у багатьох галузях промисловості, наприклад, в металургії, хімічній промисловості просто важко знайти такі зміни в процесах, що не викликали б зміни продуктів.

Технічні інновації не виникають у відриві від інших процесів у соціальному житті підприємств. Їх звичайно супроводжують зміни в організації і управлінні, екології, в області професійного навчання працівників, безпеки і гігієни праці, агрономії, мотиваційній системі працівників і т.д. Не можна впровадити інновації в області технічних умов, інструментів, технології без врахування фізичних і соціально-психологічних якостей працівників, тому що це не тільки не веде до досягнення намічених соціально-виробничих цілей, але і заздалегідь приречено на невдачу.

Організаційні інновації на підприємстві ми визначаємо як організаційні удосконалення його функціонування в цілому, а також організаційне удосконалювання окремих ділянок виробництва з метою одержання відповідних економічних результатів. Організаційні інновації спрямовані на залучення резервів, що існують у робочому часі людей і машин, у темпі їхньої роботи, а також у матеріальному забезпеченні. Атрибутом організаційних інновацій крім економічних і соціальних аспектів є гуманізація будь-якої людської діяльності. Зростання продуктивності праці, що досягається в результаті удосконалення організації праці, виробництва і керування, знижує фізичні і психічні навантаження на працівників.

З позиції підприємства економічні наслідки інновацій – це ризик, наслідки якого прорахувати складно, бо для оцінки інновації необхідний результат. До того ж введення інновацій може відбитися на соціальних змінах в суспільстві і на екологічному стані. Тому підприємства повинні брати до уваги наслідки здійснюваних інновацій (рис. 1). Необхідно не тільки визначати ефективність використання даного продукту для економічного виробництва, але і значною мірою враховувати такі фактори, як соціальний та екологічний розвиток суспільства.

Однак у першу чергу необхідно звернути увагу на сприйняття суспільством нововведення, на те, як воно позначиться на житті людей. Цілком може бути, що деякі нововведення, що порушують постійний уклад життя, не сприймуться суспільством взагалі і тим самим викличуть занепокоєння і утворять проблеми щодо використання самого продукту. Тому при розробці нового продукту потрібно прогнозувати і враховувати у подальшому можливі соціальні наслідки.

На сьогоднішній день важко сказати що більше загрожує екології: надлишок інновацій чи їх нестача. На це впливає величезна кількість факторів, і одним з більш важливих є розробка нових технологій. Як відомо, даний процес вимагає не тільки чималих фінансових вкладень, але й інших ресурсів, у тому числі природних.

Рис. 1. Дерево наслідків інноваційної діяльності.

Ступінь використання природних ресурсів специфічний для кожної інноваційної області. І навіть на розробку природоохоронних інноваційних технологій використання природних ресурсів потребується в тій чи іншій мірі.

Адже інновація як ми розуміємо – багатогранне поняття. Її наслідки можуть бути одночасно соціальними, прихованими, негативними, комплементарними і т. д.

Висновки. Узагальнюючи все вищесказане, виділимо основні стримуючі фактори інноваційного розвитку промислових підприємств: низький рівень державного фінансування інноваційного розвитку та недостатність власних коштів підприємств; низька інвестиційна активність вітчизняних, зарубіжних інвесторів; недосконалість податкового законодавства; відсутність мотивації вітчизняних підприємств до впровадження НДДКР та реалізації їх результатів; послаблення взаємозв'язків науки та виробництва. Тому, активізація інноваційного розвитку підприємств повинна бути пов'язана, по-перше, з оновленням основних виробничих фондів, які мають стати головним джерелом збільшення обсягів виробництва та створення умов для виготовлення вітчизняної продукції на рівні кращих світових зразків. По-друге, розвиток інноваційної діяльності має бути органічно пов'язаним з ресурсозбереженням і приводити до суттєвого зменшення витрат матеріалів на одиницю продукції. По-третє, виходячи з сучасних умов, інноваційний розвиток, повинен мати соціальну спрямованість, де саме людина, якість та безпека її життя матимуть забезпечити пріоритети інноваційного розвитку. Таким чином, головною метою інноваційного процесу в Україні є підвищення соціально-економічної ефективності виробничої сфери на базі системного удосконалення всіх елементів та матеріалізації наукових знань і підвищення соціального забезпечення.

Джерела та література:

1. Авсянников Н. М. Инновационный менеджмент : учеб. / Н. М. Авсянников. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 295 с.
2. Гаман М. В. Державне управління інноваціями : Україна та зарубіжний досвід : монографія / М. В. Гаман. – К. : Вікторія, 2004. – С. 104-131.
3. Ілляшенко С. М. Менеджмент та маркетинг інновацій : монографія / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2004. – С. 518-527.
4. Кузьмін О. Є. Інвестиційна та інноваційна діяльність : монографія / О. Є. Кузьмін, С. В. Князь, ін. – Львів : ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с.
5. Словник інноваційних термінів : [Електронний ресурс] // Портал інформаційної підтримки інноваційних проєктів. – Режим доступу : http://projects.innovbusiness.ru/content/document_r_0534FB3F-84A2-4255-9689-1167A37E18E6.html#i80.
6. Стародубська М. Ефективність соціальних проєктів потрібно виміряти / М. Стародубська // Новий маркетинг. – 2006. – № 8. – С. 36-42.